

(Херсон)

ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ І НЕТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У ТЕКСТАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У статті розглянуто специфіку російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю.

Ключові слова: термінологічна і нетермінологічна лексика, науковий стиль, переклад, текст.

The peculiarities of Russian-Ukrainian translation of terminological and non-terminological vocabulary in the texts of scientific style are considered in the article.

Key words: terminological and non-terminological vocabulary, scientific style, translation, text.

Усе актуальнішим стає питання російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю. Це пов'язано з тим, що наука розвивається, прогресує, а тому і з'являються нові слова на позначення певних реалій. Досить часто під час перекладу слів з російської на українську мову виникають труднощі, оскільки лексеми мають різні варіативні звучання.

Різномасштабне вивчення проблеми російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у різні часи було висвітлено у наукових розвідках Н.Д. Бабич, І.К. Білодіда, І.В. Гавриш, Г.М. Дядюри, С.Я. Єрмоленко, І.М. Кочан, Л.В. Кравець, Г.П. Мацюк, Л.І. Мацько, Т.І. Панько, В.М. Русанівського, О.А. Сербенської та інших.

Досліджуючи питання російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю, слід зазначити, що на думку Л.І. Мацько, науковий стиль – це “функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти і науки” [7, с.26]. А.П. Коваль науковий стиль виокремлює як “функціональний стиль сучасної української літературної мови, яка обслуговує науку, техніку, виробництво” [5, с.8].

Н.Д. Бабич стверджує, що науковий стиль “самовизначається” широким вживанням термінів відповідної галузі знань, спосіб введення яких і навіть їх кількість залежить від підстилю – спеціальна наукова чи науково-популярна література” [1, с.15].

Загальновідомо, що науковий стиль має свої основні ознаки, серед яких: “інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки” [8, с.284].

Базовими мовними засобами наукового стилю, безумовно, є слова з абстрактним значенням, наукова фразеологія, цитати, посилання, однозначна загальноживана лексика, безсуб'єктність,

безособовість синтаксису, символи, схеми, таблиці, іншомовні слова та інтернаціоналізми, велика кількість термінів тощо [9, с.10; 8, с.284].

У сучасних наукових джерелах поняття “термін” інтерпретується як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [6, с. 131] чи “слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо” [7, с.57].

Основними ознаками терміна є: “а) належність до певної термінологічної системи; б) наявність дефініції (визначення); в) однозначність в межах однієї терміносистеми; г) точність; д) стилістична нейтральність; е) відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми; є) відсутність експресивності, образності, суб’єктивно-оцінних відтінків” [6, с.131-132].

Аналізуючи термінологічну систему, зазначимо, що за структурою терміни поділяються на:

☐ однокомпонентні терміни – такі, що складаються з одного слова, наприклад: суфікс, морфологія, ономастика, податок, банк, дактиль, гормон, інсоляція, інсулін, інтеграл, оподаткування тощо;

☐ двокомпонентні – це такі терміни, що складаються з двох слів: безсполучникове речення, складнопідрядне речення, безготівковий розрахунок, космічне проміння, кістковий мозок, критична температура, барабанна перетинка, оборотні фонди, атомне ядро тощо;

☐ трикомпонентні конструкції – це такі конструкції, до складу яких входять три слова: коефіцієнт корисної дії, абсолютна додаткова вартість, складнопідрядні багатоконпонентні речення тощо;

☐ багатоконпонентні аналітичні терміни – такі терміни, що складаються з чотирьох і більше компонентів: складнопідрядні речення з підрядними місця, складнопідрядні речення розчленованої структури, міжнародний комерційний арбітражний суд, резерв коштів на непередбачені роботи та витрати, складні безсполучникові речення з однотипними частинами тощо.

Не можемо лишити поза увагою той факт, що у сучасних лексикографічних джерелах поняття “термінологічний” репрезентується як “1. Стос. до термінології, пов’язаний з нею. 2. Який містить терміни, пояснює їх” [2, с.1444], а нетермінологічний – “який не є термінологічним” [2, с. 782]. Тому, досліджуючи проблему перекладу, на нашу думку, досить доречною буде класифікація лексики на термінологічну і нетермінологічну у текстах наукового стилю.

Так, лінгвістична термінологічна лексика має свою специфіку перекладу, наприклад, назви частин мови в російській мові позначаються двома або одним словом, на відміну від української, де ці поняття граматики виражаються одним словом, а саме: у рос. м. имя существительное, а укр. м. іменник, у рос. м. имя прилагательное – укр. м. прикметник, у рос. м. имя числительное – укр. м. числівник, у рос. м. местоимение – укр. м. займенник, у рос. м. глагол – укр. м. дієслово, у рос. м. наречие – укр. м. прислівник, у рос. м. причастие – укр. м. дієприкметник, у рос. м. деепричастие – укр. м. дієприслівник, у рос. м. союз – укр. м. сполучник, у рос. м. предлог – укр. м. прийменник, у рос. м. частица – укр. м. частка. У текстах наукового стилю зазначено, що частка – це “службова частина мови, яка надає слову чи реченню додаткового відтінку або служить засобом творення форм слів та похідних слів” [9, с.306], прийменник – “незмінна службова частина мови, категоріальним значенням якої є підрядний зв’язок іменника (або його еквівалента) з іншими

словами у реченні або словосполученні, який виражається з іменником (або його еквівалентом) за допомогою непрямих відмінків, входячи до підмета, додатка, означення, обставини” [3, с. 261] тощо.

Розглядаючи математичну термінологічну лексику, слід зазначити, що особливостями перекладу з російської мови українською мовою вирізняються як однокомпонентні, так і двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні терміни: рос. делимое – укр. ділене, рос. известное – укр. відоме, рос. искомое – укр. шукане, рос. направляющая – укр. напрямна; рос. не прямое доказательство – укр. непряме доведення, рос. векторное исчисление – укр. векторне числення, рос. цепная линия – укр. ланцюгова лінія, рос. мнимые числа – укр. уявні числа, рос. начертательная геометрия – укр. нарисна геометрія, рос. наибольший общий делитель двух или нескольких чисел – укр. найбільший спільний дільник двох або кількох чисел тощо.

Виокремлюючи медичну термінологічну лексику, зауважимо, що складність перекладу виявляється в тому, що специфіка будь-якого наукового тексту вимагає доречного використання лексеми відповідно до контексту, тому терміни мають свою особливість звучання, наприклад: рос. мочеизнурение – укр. сечове виснаження, рос. перевскрытие – укр. повторний розтин, рос. мокнущий лишай – укр. мокнучий лишай, рос. москитная лихорадка – укр. москітна гарячка, рос. пульс хорошего наполнения – укр. пульс доброго наповнення; рос. несварение желудка – укр. нетравлення шлунка, рос. сердечная недостаточность – укр. серцева недостатність, рос. обезболивающие средства – укр. знеболювальні засоби, рос. некомпенсированный порок сердца – укр. некомпенсований порок серця, рос. нитевидный пульс – укр. ниткоподібний пульс.

Переплетення термінологічної і нетермінологічної лексики спостерігаємо й під час перекладу дієслів із російської мови – українською мовою, наприклад, залежно від контексту та змістового навантаження російські слова:

☐ воспринимать, воспринять мають українські відповідники сприймати, сприйняти (рос. учёные восприняли эту классификацию – укр. учені прийняли цю класифікацію);

☐ принимать, признавать тлумачаться українською як приймати, прийняти;

☐ держать українською перекладається як тримати, держати (рос. держать курс – укр. тримати курс, рос. держать путь – укр. тримати путь);

☐ добирать, добрать в українській мові вживаються як добирати, добрати, дібрати (рос. добрать пример – укр. дібрати приклад, рос. добрать материал – укр. дібрати матеріал);

☐ додерживаться, додержаться українською мовою перекладаються як дотримуватися, дотриматися, додержуватися (рос. додерживаться правил дорожного движения – укр. дотримуватися правил дорожнього руху);

☐ доходить, дійти українською мовою перекладаються як доходити, дійти; російська лексема достигать – в українській мові позначається як досягати, досягти, досягнути (рос. шторм доходил до десяти баллов – укр. шторм досягав десяти балів);

☐ заводить, завести в українській мові вживаються як заводити, завести;

☐ вводит, ввести мають українські відповідники уводити, увести; рос. устанавливать, внедрять что-либо українською мовою перекладаються як впроваджувати, впровадити,

запроваджувати, запровадити (рос. внедрять классификацию – укр. впроваджувати класифікацію; рос. внедрять научный проект – укр. запроваджувати науковий проект).

Досить часто виникають труднощі під час перекладу з російської українською мовою сполучень слів, де є прийменники:

☐ без: рос. без малейшего отлагательства – укр. негайно;

☐ в: рос. в виде опыта – укр. на спробу; рос. в виду – укр. з огляду; рос. в виду изложенного – укр. з огляду на вищесказане; рос. в виду чего – укр. з огляду на що, уважаючи на що; рос. вовлечь в работу – укр. залучити до роботи; рос. от нагревания вода превращается в пар – укр. від нагрівання вода перетворюється на пару; рос. вводит в заблуждение – укр. обмиляти кого, призводити до помилки кого; рос. в дополнение – укр. в додаток; рос. в залог взять – укр. взяти в заставу; рос. в залог отдать – укр. заставити, віддати під заставу; рос. в продолжении – укр. протягом; рос. в розницу – укр. на роздріб, у роздріб; рос. в этом отношении – укр. з цього погляду; рос. привести в исполнение – укр. виконати, здійснити; рос. сойтись в цене – укр. погодитися на ціні;

☐ для: рос. для продажи – укр. на продаж; рос. для сбыта – укр. на збут;

☐ за: рос. за отсутствием сведений – укр. через брак відомостей; рос. за деньги – укр. за гроші, за платню; рос. за безценок – укр. за безцінь; рос. за неспособностью – укр. за нездатністю;

☐ до: рос. и до настоящего времени – укр. і досі;

☐ по: рос. по моему мнению – укр. на мою думку; рос. уплачивать по частям – укр. частинами виплачувати; рос. плавать по морю – укр. плавати морем; рос. справа по носу корабля – укр. справа в напрямі носа корабля; рос. исследования по физике – укр. дослідження з фізики; рос. по закону – укр. за законом, рос. специалист по проектированию дорог – укр. фахівець із проектування шляхів; рос. отличный по качеству – укр. відмінної якості.

Отже, особливості російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю виявляються у тому, що специфіка тексту вимагає, щоб були дібрані правильні еквіваленти слів, оскільки науковому стилю характерні такі ознаки як об'єктивність, смислова точність, ясність, лаконічність, стислість тощо, тому і лексика повинна використовуватися відповідно до її функціонального призначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736с.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови / В.О. Горпинич. – К.: ВЦ “Академія”, 2004. – 336с.
4. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. – 448с.

5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 351с.
6. Мацюк З.О. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник / З.О. Мацюк, Н.І. Станкевич. – К.: Каравела, 2009. – 352с.
7. Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 360с.
8. Мацько Л.І. Стилiстика української мови: підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462с.
9. Сучасна українська літературна мова: підручник / М.Я. Плющ., С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – 7-ме вид., стереотипне. – К.: Вища школа, 2009. – 429с.
10. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588с.
11. “Українська мова”. Енциклопедія /Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2007. – 856с.
12. Уфимцева А.А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
13. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 204с.